

ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

ГЛОБИНСЬКИЙ РАЙОН

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЦЕНТР ОХОРОНИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ імені Василя Кричевського

ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ: ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

Глобинський район

Полтава
ТОВ «АСМІ»
2014

УДК 904(457.53)
ББК 63.3(4Укр-4Пол)-7
3-43

**Друкується за рішенням Вченої ради Полтавського краєзнавчого музею
імені Василя Кричевського. Протокол № 5 від 7 травня 2014 р.**

Редакційна колегія тому:

Ю.В. Волошин, А.М. Киридон, Т.К. Кондратенко, В.В. Кривошея, В.О. Мокляк, О.Б. Супруненко, В.П. Титаренко,
О.М. Титова, Г.І. Фасій, К.Б. Фесик, М.А. Якименко

Упорядкування, підготовка до друку та наукове редагування В.О. Мокляка

**При передруку, чи іншому використанні матеріалів, посилання на джерело обов'язкове.
Відповідальність за достовірність наведених фактів,
правильність цитування несуть автори статей.**

Автори статей: В.А. Андрієць, О.М. Білик, І.М. Гавриленко, І.М. Деренко, В.О. Дружинський, О.П. Єрмак,
С.Л. Кигим, В.В. Ключко, А.А. Лаврінченко, О.С. Лимар, Л.М. Лугова, Т.Г. Ляховенко, І.С. Мельникова, Ю.Л. Мирошниченко,
В.О. Мокляк, Г.М. Некрасова, М.І. Назаренко, В.І. Непріна, В.А. Павленко, Є.Є. Пономаренко, Ю.О. Пуголовок,
В.Я. Ревеуг, Н.М. Сиволап, Ю.Г. Сиволап, А.М. Скирда, О.А. Скирда, Н.О. Стецюк, О.Б. Супруненко, О.М. Титова,
О.В. Халимон, Н.Ф. Шаповал, Н.П. Шевченко, В.В. Шерстюк, О.О. Шиян.

*На першій сторінці обкладинки комплексна пам'ятка,
природоохоронний об'єкт та об'єкт культурної спадщини – Гора Пивиха.*

Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область.
3-43 Глобинський район [Текст] = Register of Monuments of History and
Culture of Ukraine: Poltava Region. Globyno district / Полт. краєзн. муз.
ім. В. Кричевського; Андрієць В.А., Білик О.М., Гавриленко І.М. та ін.; ред.
кол.: Ю.В. Волошин, А.М. Киридон, Кондратенко Т.К. та ін.; [упорядн.,
наук. ред. В.О. Мокляк]. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2014. – 707 с. : іл.

ISBN 978-966-182-336-4

Пропоноване увазі читача видання продовжує серію публікацій матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури України», що знаходяться на території Полтавської області. Даний випуск присвячений пам'яткам природи, археології, історії, архітектури та техніки, що розташовані на території Глобинського району Полтавської області.

УДК 904(457.53)
ББК 63.3(4Укр-4Пол)-7

ISBN 978-966-182-336-4

© Полтавський краєзнавчий музей
імені Василя Кричевського, 2014.
© В.А. Андрієць, Л.М. Лугова, В.О. Мокляк,
Ю.О. Пуголовок, В.В. Шерстюк,
Н.М. Сиволап, ілюстрації, 2014
© ТОВ «АСМІ», оформлення, 2014

3 циклів вокальних творів, 1 хорового, 2 циклів пісень для дітей, музики до багатьох вистав, кінофільмів. Лауреат республіканської премії ім. М. Островського (1966), Всесоюзної премії Ленінського комсомолу (1968), Державної премії УРСР ім. Т.Г. Шевченка (1975).

Автор 8 поетичних збірок, О.І. Білаш був прийнятий до Національної спілки письменників України (2000). Народний артист УРСР (1977, від 1991 – народний артист України), народний артист СРСР (1990), Герой України (2000).

Пам'ятник відкрито у 2012 р., з нагоди дев'ятих роковин з дня смерті композитора та поета. Гіпсове погруддя (вис. 0,6 м) встановлено на постаменті (вис. 1,9 м) з рожевого граніту. На чільній стороні – дошка з сірого граніту (0,8 x 0,3 м) з пам'ятним написом: «Яка б не гріла груди позолота – Серед своїх найвищих нагород Вважаю пісню, вигойдану в нотах, що співав її народ. Білаш Олександр Іванович 06.03.1931 – 2003.06.05 Герой України, Народний артист СРСР. Лауреат премії ім. М. Островського. Заслужений діяч мистецтв УРСР. Лауреат Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка».

Автор пам'ятника – О.П. Скоблiков.

Джерела та література: Енциклопедія історії України: В 5 тт. // Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.. Т. 1. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 274 – 275; Немирович І.О. Олександр Білаш. – К.: Видавництво «Музична Україна», 1979. – 70 с; Олександр Іванович Білаш // Зоря Полтавщини. – 2003. – № 71 – 72 (20093 – 20094). – 9 травня. – С. 2; У Градизьку відкрили пам'ятник автору «Двох кольорів» // Вечірня Полтава. – № 19 (1002) – 2012 – 9 травня. – С. 3.

Н.М. Сиволап

166. Пивогірського (Пивського) Миколаївського монастиря місце розташування XVII – XVIII ст. (Градизьк VIII) (археол., істор.)

За офіційними джерелами розташовувався «за версту від Городища (тепер Градизька), на схилі гори Пивиха». Відносно сучасного адміністративно-територіального устрою місце розташування монастиря знаходиться в межах населеного пункту смт. Градизьк, у меж-

ах південної частини його земель. Топографічно місце розміщення основних будівель монастиря співпадало з вузькою ділянкою схилу (чи уступу надзаплавної тераси) корінного лівого берега р. Пирман – лівобережної притоки р. Дніпро, після затоплення – на лівому березі Кременчуцького водосховища. Ділянка розміщення монастиря зазнала численних руйнувань внаслідок водної ерозії.

Історія виникнення монастиря на Пивських горах була відображена в монастирському синодику, свідчення з якого наприкінці XIX ст. опублікував О. Матченко. Датою заснування монастиря називається 1515 р. Основою слугує згадка про акт, що фігурував у монастирському синодику, та був переозвучений автором дослідження з історії монастиря О. Матченком. Офіційна історіографія, а також повідомлення синодику використовують як свідчення появи монастиря численні надання Київському Миколаївському монастирю «земли Климатин», що реально відбулося 1512 [1511] р., та численними актами підтверджувалося упродовж багатьох років першої половини – середини XVI ст. Як помітно, на території «селища Климатин» називаються лише потенційно бажані тут промишляти ухажі люди, рибні лови та осетрові гони тощо, без найменшого натяку на постійно існуюче населення як тягле, так і вільне.

Як помітно, свідчення монастирського синодику відносно часу заснування та подій першої половини XVII ст. дуже неправдоподібні. Про час заснування

монастиря не знали навіть його послужники наприкінці XVIII ст. Тому довіряти збирачам статистичної неперевіреної інформації, якими зазвичай були автори «списків» монастирів, не доводиться.

Ще О. Матченко зазначав, що поява монастиря відбулася пізніше, хоча й називав також доволі ранню дату – середина XVI – перші роки XVII ст., спираючись на час появи синодика, який «зафіксував» побудову на початку 1600-х рр. гадяцьким полковником мурованої церкви, що фактично відбулося у XVIII ст. Як доводить дослідник старожитностей Кременчуцького краю історик Д. Вирський, певно, це не синодик виключно Пивогірського монастиря, а загальномонастирський, київський. Як справедливо зазначав дослідник, поява тут філії київського монастиря у вигляді Пивогірської обители, могла відбутися не раніше 1620-х рр., за причиною «розриву ланцюжка придніпровських маєтностей» та за наявності хоч якогось осілого люду.

Можливо, час дійсного облаштування на Півських горах скиту чи, можливо, монастиря, розкриває скарга 1630 р. дружини воеводи Руського і старости Корсунського, Чигиринського і Кирилівського Софії Даниловичевої про те, що до 1629 р. (1628 р. ?) на землях, які на належали їй («горах Півних»), монахи Київського Пустинно-Миколаївського монастиря, за дозволом крилівського городничого, викопали печеру та збудували церкву і почали освоювати її навколишні землі.

Як здається, тут причиною «зістаріння», а можливо, й появи самого монастиря було бажання повернути собі землі, надані ще в XVI ст., зокрема ті, на яких пізніше постали села Максимівка та Городище. Так, відомо, що ці «земли Климятинские» 1624 р. спочатку загарбав І. Вишневецький, і осадив тут містечко Жовнин. Надалі відома дарча грамота полковнику Станіславу Потоцькому 1639 р. Лише після початку Хмельниччини ці території повертаються назад до київського монастиря (універсал на землі 1649 р.

та на містечка Максимівку, Городище і Вереміївку 1650/1651 рр.

Таким чином, виникнення Пивогірського монастиря відбувається в 1628/1629 рр. І, як здається, в цей же час чи трішки раніше тут з'являються і села/містечка Максимівка та Градизьк. Максимівка спочатку належала до Чигиринського староства, як і Крилов, з чим і пов'язане надання дозволу на фундацію саме цим городничим. А поява тут філії Київського Микільського монастиря пов'язується нами з уже гіпотетичним існуванням тут вищевказаних населених пунктів Максимівки та Городища, що були не лише паствою, а й своєрідною охороною монастиря від татар та повстанців: інакше б у ті буремні роки йому б не уникнути розграбування. Враховуючи те, що обитель знаходилася на лівому березі долини р. Сули, понад степовим кочівницьким коридором, і без належної військової присутності обійтися просто не могла.

У 1660 – 1670-х монастир, контролюючи переправу через Дніпро, став місцем протиборотства Я. Сомка проти Ю. Хмельницького, І. Брюховецького проти Я. Сомка, І. Брюховецького проти П. Тетері, І. Брюховецького проти П. Дорошенка, П. Суховія і Д. Многогрішного проти П. Дорошенка, І. Самойловича проти П. Дорошенка, І. Самойловича проти Ю. Хмельницького. Монастир виступав посередником у переговорах П. Дорошенка з І. Брюховецьким. У серед. 1670-х рр. його маєтності були розорені в ході воєнних дій, які точилися між російсько-українським військом під проводом Г. Ромодановського та І. Самойловича й правобережним гетьманом П. Дорошенком.

Упродовж XVII – XVIII ст. монастир входив у п'ятірку найбільших і найрозвинутіших обителі на теренах сучасної Полтавщини. Він володів величезними земельними угіддями та населеними пунктами Посулля та Посульсько-Псільського межиріччя в межах сучасних Любінського та Семнівського районів, був осередком освіти та духовності Нижнього Посулля та

Кременчуцького Подніпров'я. У середині XVIII ст. монастир був важливим збірним пунктом гайдамаків.

Станом на 1775 – 1786 рр., тобто перед закриттям, у ньому були кам'яні церква в ім'я святиителя Миколи при одному вівтарі та дзвіниця на кам'яних погребках, 1 начальник, 6 ієромонахів, 2 диякони, 7 монахів та 10 послушників. На території Пивгородського монастиря також знаходилися Антоніївська та Аннозачатіївська церкви, декілька вітряків й інші монастирські споруди.

Як і більшість монастирів, під час секуляризації 1786 р. Катериною II був залишений поза штатом і закритий. Після ліквідації головна церква стала приходською. Її місце розташування, а також топоніми «монастир», «колишній монастир», місце розташування прицерковного цвинтаря, фіксують картографічні матеріали середини XIX – 20-х рр. XX ст. на південній околиці суч. смт. Градизьк, на захід від дитячого оздоровчого табору «Чайка», в ур. Гора Пивиха.

Поруч принаймні з середини XIX ст. розмістилося єврейське кладовище. Про це свідчать картографічні джерела цього й наступного часів. На сьогоднішній день частина некрополю знаходиться під територією дитячого табору «Чайка», а також у найближчих околах, у т. ч. під залісною плозею. Існують свідчення, запозичені у місцевих мешканців, про масове пограбування поховань на рештках кладовища, їх постійне підмивання та руйнування водною абразією, наявність місцями надмогильних надгробних каменів тощо. Варто відмітити, що синагога у Градизьку згадується принаймні з 1859 р., а в 1910 р. їх було вже дві й діяло єврейське кладовище (через відсутність іншого в околицях цього населеного пункту можна абсолютно стверджувати, що це саме воно й було).

Наразі місцевими краєзнавцями тут виявлені рештки цвинтарів, християнського та єврейського, частини збережених фундаментів (церкви, дзвіниці?), що інтенсивно розкопуються скарбощукачами, в додаток, зсуваються під дією водної

ерозії. На сьогоднішній день територія місця розташування монастиря частково розмита, частково розміщується в лісовому масиві Кремдержліггоспу, на землях ландшафтного заказника місцевого значення «Гора Пивиха» (Див. поз. № 143).

Археологічні розкопки не проводилися. Приурочувані до місця розташування монастиря окремі знахідки давньоруського часу, як здається з доступних джерел, походять із розмивів ближче до місця розміщення сотенного містечка Городища (сучасного Градизька) і не мають до монастиря жодного відношення.

Пункт Градизьк VIII – місце розташування Пивогірського (Пивського) Миколаївського монастиря XVII – XVIII ст. – видатне та цікаве в археологічному та історичному аспекті місце, що, на жаль, так і не стало наразі об'єктом наукових розвідок і досліджень та відоме переважно завдяки історичним документам.

Джерела та література: Ряд XXV. Лист 11 (Чигирин). Военно-топографическая карта. Масштаб 3 версты в дюйме. Украинская ССР. Часть Киев. губернии исправ. по рекогносц. 1868 г., Херсонс. – 1869 г., Полтавск. – 1869 г. Желез. дор. нанесена по съемке 1877 – 1887 гг. – М. : Управление военных топографов, [Изд. после 1918 г.] // НА ЦОДПА. – Ф. 7 к/м. – Спр. 15. – Арк. 15; Ряд XXV. Лист 11. Военно-топографическая карта Полтавской губернии. Масштаб 3 вер. в дюйме. Губ. Киевской, Херсонской и Полтавской. – [Изд. кон. 1850-х гг.]; Ряд XXV. Лист 11. Военно-топографическая карта Полтавской губернии. Масштаб 3 вер. в дюйме. Губ. Киевской, Херсонской и Полтавской. Часть Киев. губернии исправ. по рекогносц. 1868 г., Херсонс. – 1869 г., Полтавск. – 1869 г. Желез. дор. нанесена по съемке 1877 // Военно-топографическая карта Полтавской губернии. Масштаб 3 вер. в дюйме. [Карты]. – С.-Пб. : Военно-топографическое Депо, 1863 – 1878. – 1 атл. ([24] разв. л., [1] сб.л.). – Л. 20; [Аноним]. Упраздненные и прекратившие своё существование православные монастыри в пределах нынешней Полтавской епархии (Краткий исторический очерк) // ПЕВ. Часть неофициальная. – Полтава, 1897. – 26 – 27 июня. № 20-21. – С. 788-800; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499-1514). Užrašymų knyga 8. – Vilnius, 1995. – № 606. – S. 442 – 443; Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные

- Археографическою комиссиею / В 5-ти томах. – СПб : в типографии II-го отделения собственной Е.И.В. Канцелярии, 1848. – Т. 2: 1506 – 1544. – 405+15+14 с. – № 153. – С. 188 – 189; Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. – СПб : в типографии Э. Праца, 1863. – Т. 1: 1361 – 1598. – 301+15 с. – С. 45 – 47. – № 59.; Амвросий. История Российской иерархии. Часть V. – Москва : в Синодальной типографии, 1813. – 738+III с. – С. 551; Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Часть первая. Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322 – 1648 гг.). Т. VI. – Киев : Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1883. – 182+938 с. – № X. – С. 16 – 18. – № ССЛІ. – С. 621 – 622); Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Часть шестая. Т. I. Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в XVI – XVIII веке (1498 – 1795). – Киев : в Университетской типографии (И. Завадского), 1876. – 161+614 с. – № СLVIII. – С. 513 – 515; Вирський Д. «Україне місто»: Кременчук від заснування до року 1764-го / Вид. 2-е. – Київ : Видавничий дім «Кієво-могилянська академія», 2011. – 681 с.; Градишк // Полтавщина : Енциклопедичний довідник / відп. ред. : А. В. Кудрицький. – К. : Українська енциклопедія, 1992. – С. 205 – 207. – С. 205, 206; Григор'єв В.М. Пивогірський (Пивгородський) Миколаївський монастир // Полтавіка. Полтавська енциклопедія. – Полтава: Полтавський літератор, 2009. – Т. 12: Релігія і церква. – С. 480 – 482; Документи Богдана Хмельницького. 1648 – 1657 / Упорядники І. Крип'якевич та І. Бутич. – Київ : вид-во АН УРСР, 1961. – 740 с. – № 52. – С. 108 – 109. – № 96. – С. 165. – № 155. – С. 235 – 236; Зверинский В.В. Материалы для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи, с библиографическим указателем. – Т. II: Монастыри по штатам 1764, 1786 и 1795 годов. – С-Петербург: Типография В.Безобразова и Комп., 1892. – 462 с. – С. 190. – № 889; Лодзманская карта реки Днепра от гор. Черкасс до гор. Каменского в масштабе 250 м в 1 см / составлена Бюро изысканий ДУРТА под рук. инженера Н. И. Товстолеса // Материалы по описанию рек Днепровского бассейна [под общ. ред. инж. Д. Л. Межевича] – Вып. III. – К. : Наркомвод Днепровского управления речного транспорта, 1935. – 25 с. – Л. 12; Матченко А. Историко-Археологический очерк бывшего Пивгородского монастыря, нынешней Николаевской кладбищенской церкви в г.Градижске Полтавской губернии. – Кременчуг, 1891. – 20 с.; Описание документов и дел, хранящихся в архиве святейшего правительствующего Синода. СПб : в Синодальной типографии, 1878. – Т. III. 1723. – 667+CDLX+86+4+4 с.; Описание монастырей, в Российской империи находящихся, с показанием времени построения оных и в каких классах положены по штатам; также храмовых праздников и достопамятных происшествий, случившихся в них; с приложением Известия о всех Соборных монастырских, ружных и приходских церквах, в столичных городах Москве и С. Петербурге находящихся, когда оныя построены и в какие числа бывают храмовые праздники. Издание четвертое. – Москва: В Типографии С.Селивановского, 1817. – 220 с. – С. 61; Описи Київського намісництва 70 – 80-х років XVIII ст. : описово-статистичні джерела. – К. : Наукова думка, 1989. – 392 с. – С. 82, 84, 138-141; Падалка Л. В. Прошлое Полтавской территории и её заселение: Исследование и материалы / Издание ПУАК / Л. В. Падалка. – Полтава : тип. Тов-ва Печатного Дела, 1914. – 237 с. – С. 71; Попов Х. [Х.П.] Материалы для истории монастырей Полтавской епархии в XVII и XVIII столетиях // Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. – Полтава, 1891 – 1 декабря. № 23. С. 907 – 926; 1892. № 24. 15 декабря. 1892 г. С. 1000 – 1014. – 1892. № 4. 15 февраля. С. 167 – 182. – С. 913 – 914; Строев П. Списки иерархов и настоятелей монастырей российской церкви. Составил из достоверных источников Павел Строев, ординарный академик Императорской С-Петербургской академии наук, член археографической комиссии и разных других ученых обществ. Издание археографической комиссии. – С-Петербург: Типография В.С.Балашева, 1877. – 122 с. – 1056+63 с.; Шерстюк В. До питання про час заснування монастирів на південно-східному польсько-литовському порубіжжі в XV – середині XVII ст. / В'ячеслав Шерстюк // Історія релігій в Україні. – 2013 рік. – У друці.; Градишк // Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.rujen.ru/index.php/%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%94%D0%98%D0%96%D0%A1%D0%9A>.

В.В. Шерстюк